

“Katharina Blum’un Çığnemen Onuru” Ekseninde Edebiyatın Hukuk Bilincine Etkilerinin İncelenmesi Denemesi ve ya Her İhtimale Karşı Sanvai, Sansanvai, Semangelof! ^[1]

Hüseyin Öntaş^[2]

“Her kim felsefe yapıyorsa
içinde yaşadığı zamana karşı çıkmalı-
dır.”^[3]

Goethe

“Kendisi de sağır olan yargıcın
önünde eğilir iki sağır. Sağırlardan biri:
'Bu benim ineğimi aldı götürdü' diye
bağırır. 'Affedersiniz' der yanıt olarak
diğeri, "O çayır benim babamındı, ha-
tırlarsak geçmiş günleri.' Yargıç karar
verir: 'Birbirinizle kavga etmeniz çok
yakışıksızdır. Ne biriniz, ne öbürünüz,
suçlanacak biri varsa o da kızdır.' ^[4] “

Duyu organlarının işlev bozuklukla-
rının, iletişim kurarak aynı konu üze-
rinde ortak yargılarda bulunma yetene-
ği üzerindeki olumsuz etkileri hakkında
pek çok söz söylenmiştir. Bu yazının
başında anlatılan küçük öyküde de ben-
zer bir durum söz konusudur. Ortada
 tarafların birbirlerini yanlış anlamala-
rından kaynaklanan bir dava vardır.
Tarafların ikisini de yanlış anlayan ha-
kim ise “sağır duymaz uydurur” sözünü
doğrularcasına kendi değer yargıları
doğrultusunda bir karar vererek işin
içinden sıyrılır. Ona göre; nerede bir
problem varsa nedeni ve sorumlusu
mutlaka bir kadındır.

İletişim süreçlerinde meydana gelen
yanlış anlamalar genellikle toplumsal
yapı içinde hakim olan grubun değer
yargılarına göre çözümlenerek, uyuş-
mazlığın bütün taraflarının sorumlu ol-
duğu konusunda uzlaşabileceği, hadim
sosyal gruplara suçlamalar yöneltilir.
Bu aslında farklı olanların damgalana-
rak dışlandıkları bir süreçtir. Dışlanma-
ya en sık, en kolay ve en ağır şekilde
neden olan farklılık cinsellik ve politika
alanındaki farklılıktır ^[5]. Bu durum do-
ğal kaynakların ve toplumsal ilişkiler
zincirindeki hakimiyet alanlarının pay-
laşılması sırasında meydana gelen ada-
letsizliklerin hakim sosyal gruplar tara-
fından mantığa bürünüp kendi açılarından bir vicdani arınma ve hadim sosyal
gruplar nazarında mevcut sosyal yapı-
nın meşrulaştırılması işlevini görür ^[6].

Tarafların birbirlerini yanlış algıla-
yıp nesnel dünyada karşılıklı ilişkile-
rinden dolayı meydana gelen olay ve
olguları farklı anlamlandırmalarında
tek etken toplumsal yapıda cereyan
eden iktidar mücadeleleri olmasa da bu
duruma neden olan başat faktörün ikti-
dar olgusu olduğu ileri sürülebilir.

iktidar sosyal bir ilişki çerçevesinde
kendi iradesini neye dayanırsa dayansın

ve nereden kaynaklanırsa kaynaklan-
sın,mukavemete rağmen etkili kılmak
imkanı olarak tanımlanabilir ^[6]. Robert
Dahl'a göre ise; bir oyunda aralarında
bir ilişki bulunan oyuncuların biri,di-
ğerlerine eğer o olmasaydı yapmaya-
cakları bir şeyi yaptırabiliyorsa işte o
ilişki etkidir ^[7].

Toplumsal ilişkiler silsilesi, fertlerin
ve sosyal grupların ihtiyaçlarını karşıla-
yabilmek için birbirleriyle dayanışması
ve farklı olanları dışlaması üzerine ku-
rulan doğal kaynakların paylaşım süre-
ci olarak tanımlanabilir. Bu durumda
toplumsal yapı içerisindeki hakim sos-
yal grupların mevcut değer yargıları
sistemlerine aykırı davranışlar nicelik-
leri ve nitelikleri ne olursa olsun azın-
lık(hadim) gruplarını oluştururlar.

Toplumsal yapıdan ve hayattan yalı-
tık olmayan yazarlar da edebi eseri
meydana getirme süreçlerinde saflarını
belirlemek durumundadırlar. Ancak bu
,yazma eylemine bir kez başladıktan
sonra kendi mensup oldukları sosyal
grubun çıkarları doğrultusunda eserler
meydana getirecekleri anlamına gel-
mez. Zira her edebi faaliyet sadece pi-
yasa koşulları içinde eserin “başarılı”
sayılmasını hedeflemediği taktirde, bir
yandan da toplumsal gerçekliğin uzlaş-
lamayan oğularından kaçma işlevi de
görür. Üstelik “azınlıktaki sosyal grup-
lar da edebi eserlerde temsil edilmekte-
dir ama bu temsil edilme eserin onların
diliyle yazılması anlamına gelmemek-
tir. Hatta bu sosyal gruplara mensup
yazarların dahi çoğu zaman kendi grup-
larının ağzından yazmadıkları görülür.
Rivayet olunur ki Virginia Woolf bile

bir dönem kendine ,kadınca konuşmayı
yasaklamıştır. Ancak yazmak yazar ol-
mak için değil var olmak için yapıldı-
ğında mevcut toplumsal yapının kural-
larından ve önceki kendinden kaçmak-
tır.Böyle yazarların oluşturduğu grup
bir azınlık grubudur.” (Kısacası azınlık
doğulmaz azınlık olunur.)”Zira azınlık
saldıran ve ilerleyen kaçış çizgileri çi-
zenlerin oluşturduğu bir gruptur. ^[8]”

Bahsi geçen kaçış çizgilerini çizen-
lerden biri de Heinrich Böll'dür. Kaç-
mak, eğer toplumun doğru bildiklerinin
acımasızlığından arınmaksa, çizilen ka-
çış çizgilerinin saldırısı ve ilerlemesi
ise Munch'un ünlü tablosunun beşeri
hafızada yankılanan çığlığına hoş gel-
din diye fısıldayan bir kalemin kâğıt
üzerinde çıkardığı sesin bir okuyucu-
nun çevirdiği sayfanın sesine karışarak
denize doğru akması ise Heinrich Böll
en cesur kaçış çizgilerini 1972-1974
yılları arasında çizmiştir.

İnsanlık sözcüğünün acıma ile eşan-
lamlı olduğu kabul edilirse ahlaki bir
haslet olan merhametin vicdanla doğru-
dan ilişkili olduğu gerçeği de onaylana-
caktır ^[9]. İnsanı insan yapan kendisi
ezilmese de ezilenlere acıyabilmesi ve
onlarla birlikte ezenlere(kendisi ezen
sosyal gruba mensup olsa da) karşı mü-
cadele etme dirayetini gösterebilmesi-
dir. Aksini yapmanın insan onuruyla
bağdaşmadığı ise muhtemelen dışlayan
ve ezenlerin kendileri de dahil herkes
tarafından kabul edilecektir. Bir önceki
cümledeki önerme toplumsal çelişkile-
rin yoğun olduğu bir dönemde “Bütün
yasal cinayetler dilin kendisi adına bir
insanın dilini çalmakla başlar ^[10].” sözü-

[1] Orjinal sunum bazı eklemeler ve çıkarmalarla revize edilmiştir.

[2] Doğu Akdeniz Üniversite'sinde araştırma görevlisi

[3] Aktaran Hans-Georg Gadamer, "Felsefe ve Edebiyat", Edebiyat Nedir?, çev&der.Şahbender Çoraklı&Ahmet San, Babil Yayınları,Erzurum,2002,s.10

[4] Rus halk şitri, aktaran Lev Semenovich Vygotsky, Düşünce ve Dil, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985, s. 193.

[5] Michel Foucault, Ders Özetleri, çev.Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,1993,s.11.

[6] Melinda Jones, Social Psychology of Prejudice, University of Memphis, 2002, s.80.

[6] Max Weber, Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji, yay. Haz.Doğan Özlem, Küyerel Yayınları, İstanbul, 1999, s.240.

[7] Aktaran Maurice Duverger, Siyaset Sosyolojisi, çev.Şirin Tekeli, Varlık Yayınları,İstanbul,s.123.

[8] Gilles Deleuze & Claire Parnet, Diyaloglar, Çev. Ali Akay, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1990,s.67-68.

[9] Schopenhauer, Aşkın Metafiziği, Çev. Hüseyin Şahin, Jüpiter Yayınları, İstanbul, 1993,s.62

[10] Roland Barthes, Çağdaş Söylenler,çev.Tahsin Yücel,Hürriyet Vakfı Yayınları,İstanbul,1990,s.37.

nü doğrularcasına hareket ederek toplumsal bir linç başlatanların kurbanlarının ölüm haberi üzerine duydukları acımanın samimi bulunması ve gözyaşlarının timsah derisi çantalarını bu haberin metalaşmasıyla doldurmak için olmadığının kabul edilmesi halinde kendini kanıtlayacaktır.

Heinrich Böll'ün, Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru adlı romanının macerası da esas olarak böyle bir olayın toplumsal linç aşamasında 1972'nin ocak ayında başlamıştır. Ancak henüz o tarihe gelmeden önce Böll'ün savaş karşıtı ozan Wolfgang Borchert'in "Bu Salı" adlı öykü kitabına 1955 yılında yazdığı önsöze şöyle bir göz gezdirmek aydınlatıcı olabilir:

"Bir savaşın kazanılıp kaybedilmesi ya da kim tarafından kazanıldığı ancak bir tarihçinin gerçeği olabilir. Ama bir ozanın gerçeği kim tarafından kazanılırsa kazanılsın savaşın bir kıyım olduğu, ölümler için çiçeklerin bir daha açmayacağı, ailelerin yas tutacağıdır. Çünkü ozanlar böyle bir durumda serinkanlı olamazlar. Yine de gerçeği serinkanlı biçimde dile getirme yükümlülüğü omuzlarına yüklenmiştir. Borchert'in karşılaştığı gerçek yüzünden eserleriyle attığı çılgına ilişkin pek çok şey yazılmış ve söylenmiştir ve "çığlık" deyi mi serinkanlılıkla ortaya atılmıştır. Ama serinkanlı insanların kendileri bağırılmazlar- yorulmuşluğun peygamberleri ölüm aracılığıyla bile olsun bozmazlar istiflerini. Ama çocuklar bağırır ve dünya tarihinin serinkanlılığı içinde

çın çın öter ölüm haykırışı: Jesu Christi-^[11]"

Oysa, hem Max Frisch'in "Yine Başladılar Şarkılarına" adlı oyununda ölümlerin, sağken başlarına gelen bütün musibetlerden sorumlu tuttukları "öteki" tarafın rahmetlileriyle birlikte, kendilerine ziyarete gelen "sağ"lara söylemeye çalıştıkları gibi hem de Irwin Shaw'un "Ölümleri Gömün" oyununda gömülmeyi reddeden ölü askerlerin, kendilerini gömülmeye ikna etmek için cepheye getirtilen yakınlarına söyledikleri gibi, sorun ötekilerden değil insanın, yapması gereken en önemli şeyi yapmamasından kaynaklanmaktadır. Zira, insanlığın yapması gerekenlerden biri, belki de birincisi, bir birey olduğu bilincine sahip olarak yaşamaktır^[12]. Çünkü kendi tasarısından başka birşey olmayan insan, kendini yaptığı gerçekleştirdiği ölçüde vardır. Bir başka deyişle, insan, hayatından, edimlerinin toplamından başka birşey değildir^[13]. Çın çın öten ölüm haykırışında adı geçen peygamberin "bırakın ölümler ölümlerini gömebilsinler" sözüyle açıkladığı gibi birey olamayan, kendi doğrularını savunamayan dirileri ölümlerden ayıran tek özellik bir araya gelerek kendilerine verilen telkinlerin bulaşıcı etkisiyle, kendi akıllarını teslim ettikleri kitlelere dönüştüklerinde^[14] ölü olmayan dirileri linç ederek öldürebilmeleridir.

Birey olabilme yolu ruhun özgürleşmesinden geçiyorsa ve insanı esaretten kurtarabilecek şey kendi akılsızlığı^[15] ve insanı ergin olmamaktan kurtaracak olan da kendi aklını kullanma cesare-

tinden^[16] ibaretse herhangi bir peygamber gibi davranmak yeterli olabilirdi. Ancak bu yazının müellifi henüz bir hukuk felsefesi tarihçisi olmadığı gibi pişmek için daha çok yanması gereken bir çocuk da olduğundan ergin olmaktan kurtulmak için kendi aklını kullanmasını salık veren adamın kategorik imperatif aracılığıyla vicdanını kullanmaya da davet ettiğini anımsayıp Heinrich Böll'ün 1974'te attığı çığığa 30 yıl sonar aynı tizlikte bir selam vermeli- dir. Tartışılması gereken ilk felsefi sorunun bu dünyanın yaşanılır bir yer olup olmadığı^[17] kabul edilirse bu tavır bir felsefecinin her yazısının aynı zamanda bir intihar mektubu olması gerekliliğine de uygun düşecektir...

Dinin ve felsefenin çekiciliğini kaybedip konularını edebiyata devrettiği ve aydın olma sıfatının felsefe ya da din bilgisine göre değil edebiyat bilgisi birikimine göre kazanıldığı ve (sinema kültürü karşısında) can çekişse de halen devam eden bir devirde^[18], Heinrich Böll adı terör eylemlerine karşın eski bir gazeteci için şunları yazmıştır:Ulrike Meinhof adil yargılama hakkı mı yoksa merhamet mi istiyor^[19]? Meinhof'un adil yargılama hakkına mı yoksa merhamete mi ihtiyaç duyduğu sorusunu gerekli kılansa Bild gazetesinin kendini yargı organı olarak görerek basın etiğine yakışmayan yayınlar yapmasıdır. Böll'ün ise Bild gazetesinden Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru'nda ismini vermeyip "gazete" di-

ye bahsetmesi, yazarlık ahlakına uygun bir hareketler. Romanı değil de makaleyi yazdığı sene Nobel edebiyat ödülünü alan Böll'ün usuna Camus'nün aynı ödülü alırken yaptığı konuşma gelmiş midir bilinmez ama tavrının "Yazar ancak özgürlüğe ve gerçeğe hizmet ettiği sürece kendisine karşılık verebilecek canlı bir toplumun varlığını duyabilir. Bunun için de bilinen üzerine yalan söylemeyi reddetmesi ve baskıya karşı koyması gerekir^[20]" sözüne uygun düştüğü yadsınamaz. Üstelik, "Sanatın amacı kanunlaştırmak ya da hükmetmek değil, herşeyden önce anlamaktır. Anlamak için hükmettiği olur bazen. Ama hiçbir dehâ eseri, küçümseme ve kin üzerine kurulmamıştır^[21]," sözüne uygun davranmakla kalmayıp bir adım ileri giderek romanı yazıp yayınlamasına kadar geçen süreçte romanın kahramanlarından Bay Blom'nın gösterdiği tavrın bir benzerini göstererek "Gazete"nin de aynı sorumluluğa sahip olduğunu hatırlatması ve Meinhof'un adil yargılanma hakkını savunması nedeniyle Bay Blom'na'yla aynı kaderi paylaşmıştır:"Gazete"nin saldırı kampanyası sonucu "gazete" okurlarının manevi linç^[22]

Şu ana kadar yazılanlardan, bu romanın "Hukuk ve Edebiyat" çalışmalarını ilgilendiren konulardan edebiyatın belli bir dava hakkında kamusal alan yaratmak suretiyle hukuku etkileyebilme özelliği ile hukuk tarihine ilişkin bilgiler verme özelliğine ilişkin^[23] bir takım tespitlere gebe olduğu tahmin

[11] Heinrich Böll, "Wolfgang Borchert'in Sesi", Bu Salı, Wolfgang Borchert, çev. Kâmuran Şipal, Afa Yayınları, İstanbul, 1994, s. 8-10

[12] Sorén Kierkegaard, Purity of Heart is to will one thing, trans. Douglas Steere, Collins Fontana Books, Glasgow, 1961, s. 162.

[13] Jean Paul Sartre, Varoluşçuluk, çev. Asım Bezirci, YAZKO, İstanbul, 1980, s. 71

[14] bkz. Sigmund Freud, Kitle Psikolojisi, çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996

[15] Bob Marley, Redemption Song, <http://www.bobmarley.com/songs/songs.cgi?redemption>

[16] Immanuel Kant, "An Answer To The Question: What is Enlightenment?", Perpetual Peace and other essays, trans. Ted Humphrey, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1983, s. 41-42

[17] Albert Camus, Sisifos Söyleni, çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları, İstanbul, 2004, s. 15

[18] Cemil Meriç, "Dünya Edebiyatı", Sosyoloji notları ve Konferanslar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 335; Richard Rorty, The decline of Redemptive Truth and The Rise of a Literary Culture, 2000, <http://www.stanford.edu>

[19] Heinrich Böll, Will Ulrike Meinhof Gnade oder freies Geleit?, Der Spiegel, 10. 1. 72

[20] Albert Camus, "Sanat ve Yazar", Sanatçı ve Çağ, çev. Yıldırım Keskin, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1965, s. 16

[21] A. Camus, "Sanatçı ve Çağ", a.g.e. s. 46.

[22] bkz. Heinrich Böll, Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru, çev. Ahmet Cemalet, Afa Yayınları, İstanbul, 1991, s. 100-109

[23] Edebiyatın hukuka genel anlamda yaptığı diğer etkiler için bkz. Hüseyin Öntaş, Edebiyat ve Hukuk, ed. Hayrettin Ökçesiz, HFSA, sayı:10, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 2004, s. 55-71.

edilmiş olabilir ama bu tespitler okuyucuya bırakılmıştır. Bu romanda konu edinilen Bader-Meinhof davasıyla aynı özellikleri ortaya koyacak şekilde edebiyatı etkileyen ve kamu vicdanında edebiyat tarafından etkilenen 3 büyük dava daha sayılabilir: Dreyfus Davası, Sacco&Vanzetti Davası, Rosenbergler davası (ve McCharty Dönemi). Bunların yanı sıra pek çok romana ve şiire doğrudan konu olan 1.THKO davası, Gülten Akın'ın "Büyü" şiirine konu olan Erdal Eren Davası vb. benzer örneklerle Türkiye edebiyatında da rastlanabilir. Ancak Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru'nun benzer örneklerden ayrılan iki temel özelliği vardır. Birincisi alegorik olması nedeniyle tıpkı McCharty dönemini ve Rosenberg davasını Salem Cadı Davaları alegorisiyle eleştiren Arthur Miller'in "Cadı Kazanı" adlı oyunu gibi benzer tüm durumları da kapsar şekilde yorumlanabilmesi, ikincisi ise edebi olarak kusursuz bir roman olmasına rağmen dava ya da en azından kolluk tutanağı biçiminde kaleme alınmış olmasıdır. Romanın dava görülmeden önce yayınlanması ve ilk kez Stern gazetesi aracılığıyla kamuoyuna sunulması da önemli özelliklerindedir.

Bu yazı bir roman eleştirisi değil de hukuk felsefesi alanında bir deneme olduğundan, ilerleyen bölümler de romana konu olan olayların özeti yapıldıktan sonra, bütün karakterlerin ve tiplerin analizi yapılmaksızın, romandan yapılacak bazı alıntılar üzerinden HFSA'nın bir önceki sayısında yayınlanan bu konudaki ilk makalede hukuka genel anlamda etkileri incelenen edebiyatın hukuk bilincine etkileri irdelenmeye çalışılacaktır.

Böll'ün 1972 yılında Stern gazetesi-ne yazdığı makaleyi gerekli kılan olay-

lar Andreas Baader adlı solcu militanın hapisshaneden kaçırılmasıyla başlamış, Almanya Komünist Partisi RAF'ın militarist bir fraksiyonu olan Baader-Meinhof çetesinin kurulmasıyla devam etmiştir. Bild gazetesi, Andreas Bader'in kaçırılmasını takip eden banka soygunu, cinayet vb. olayların hemen hepsinden Bader ve onu kaçıranları sorumlu tutan ve bahsi geçen kişiler henüz yargı önüne çıkarılmadan kamu vicdanında mahkum edilmelerini hedefleyen bir propaganda faaliyeti başlatmıştır. Bunun üzerine 1972 yılında bahsi geçen makaleyi yazarak adil yargılanma hakkı, savunma hakkı, sanığın suçsuzluğu karinesi gibi hukuk kurallarının ihlal edildiğini hatırlatan Heinrich Böll de Bild tarafından "teröristler" in propagandasını yapmakla suçlanmış, benzer yayın organları Böll gibilerin Nazi Dönemi propaganda bakanı Goebbels gibilerden daha tehlikeli olduğunu ileri sürmüşlerdir. İki sene süren polemik sonunda gazetelerle mücadele ettiğinin farkında olan Böll "gazete"lerinkine yakın sayıda okura ulaşabilmek amacıyla toplumun suçluları önce yaratıp sonra damgalayarak ezdiği temasını işleyen "Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru" adlı romanını 1974 yılında Stern gazetesinde yayınlamıştır.

Bahsi geçen romanın, iki ana karakteri ile bir yan karakterinin gerçekte temsil etmesi muhtemel dört kişinin belirlenmesinden sonra bu romanla ilgili çalışmaların bu yazı için sınırlı tutulan küçük bir kısmı üzerinde düşünölmeye devam edilecektir.

Katharina Blum'un, Katharina isminin Yunanca'da safarı, temiz, masum anlamlarına gelen bir sözcükten türetildiği Blum sözcüğününse bu adı taşıyan çiçekten geldiği savı kabul edilerek

sözcüklerin anlamları ve benzerlikleri üzerinden gidilecek olursa, pekala Böll'ü çok sevdiği ve defalarca övdüğü bilinen György Lucacs'ın 1929 yılında Komünist enternasyonal'e sunduğu ve özellikle ülkesi Macaristan'da kurulan anti-Stalinist kabinede görev alması nedeniyle Doğu Blokunda aleyhinde Meinhof olayının benzeri bir şekilde basın ve kitaplar aracılığıyla yürütülen anti propaganda kampanyasında sık sık yeniden gündeme getirilen Blum tezleriyle de Blum soyadı bağlantılandırılabilir ve Böll'e soğuk savaş döneminde her iki tarafın da adil olmayan toplumsal linçlerini eleştirdiği için övgüler düzülebilir. Ancak bütün bunlar doğru olma ihtimali de bulunan birer varsayım olarak kalmaya mahkumdur. Esas yorum, Blum'un gerçek hayattaki kişilerle olan benzerliği üzerinden yapılacak olursa Andreas Bader'le özdeşleştirilebilecek olan Götten'in kaçmasına yardım etmesi ve kocasından boşanmış olması gib özelliklerinden dolayı benzer damgalama faaliyetlerine maruz kalan ve kalabilecek olan herkesin yanı sıra Katharina Blum karakterinin özellikle sadece Ulrike Meinhof'u temsil ettiği yönünde oluşan ya da oluşabilecek kanılar toplamının yanlış olduğu Bader-Meinhof çetesinin esas dışı beyni Gudrun Enslin'in tıpkı Katharina'nın Götten'in sevgilisi olduğu gibi Bader'in sevgilisi olduğu, Bader'i kaçırma eylemine katıldığı ve romanda özellikle eleştirilen kadının erkeğe bağımlı tanımlanması mitosuna zıt bir şekilde Meinhof'la beraber ilgili çetenin iki kadın yöneticisinden biri olması Blum ka-

rakterinin Meinhof'la Enslin'in bir sen-tezi olduğunu düşündürmelidir^[24]

Gazete'nin antipropagandayı yürüten Bild'i, Katharina'nı yanında ev yöneticisi olarak çalıştığı ve sonradan savunmasını üstlenen Bay Blorna'nınsa Katharina'yı savunması yüzünden burjuva cemiyet içinde itibar kaybına uğraması ve Gazete'nin saldırısına uğraması da Böll'ün ta kendisi başta olmak üzere toplumsal linç kampanyalarına adaletin gereklerini hatırlatarak karşı koyanların ve koyacak olanların hepsini temsil etmektedir. Elbette gazete de sadece Bild'i temsil etmemektedir....

Edebiyat üzerine bu kadar ahkâm kesildikten sonra "Gazete"lerin yürüttüğü anti-propaganda çalışmalarının genel özelliklerinin incelenmesi bu yazıyı asıl mecrası olan "edebiyatın hukuk bilinci üzerindeki etkileri"ne yaklaştıracaktır.

Propaganda, geniş kitlelerin bilincini yeniden biçimlendirir. Ancak ille de yazarın yapıtını bir değer yargısının propagandasını yapmak amacıyla üretmesi halinde bu durumla karşılaşılmaz. Kendisi de bir insan olan yazar özel bir çaba göstermediği takdirde eserini yazmaya başlarken sahip olduğu değer yargılarını (içinde yaşadığı toplumun doğduğu andan itibaren bütün toplumsallaşma süreçlerinde kendine aşladığı düşünüş ve davranış biçimleri) şüphesiz ki yapıtına yansıtacaktır^[25].

İnsan davranışlarını etkileyen başlıca etkenlerden biri iktidara sahip olma güdüsüdür^[26] ve İktidara sahip olma ve bu durumu sürdürme baskıdan ziyade ikna etme yoluyla sağlanır ki; bunun en

[24] Katharina Blum ve Bader Meinhof çetesiyle ilgili olarak bkz. http://www.tc.umn.edu/~levy0023/Levy_MA_Thesis.pdf, www.baader-meinhof.com, www.medienheft.ch/kritik/bibliothek/k18_benoitFabienna.html&lp=de_en&intl=us

[25] Jacques Ellul, *Propaganda The Formation of Men's Attitudes*, Vintage Books, New York, 1973, s.14

[26] Carl G. Jung, "Approaching the Unconscious", *Man and His symbols*, Dell publishing, New York, 1968, Bertrand Russel, *İktidar*, çev. Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s.9

önemli aracı da propagandadır. Propaganda aracılığıyla düşünce üzerinde de tahakküm kurulur^[27].

Sanat aracılığıyla yapılan propaganda sonucu iktidarın özgürlükleri kısıtlamasına yarayan bir toplumsal bilinç oluşturduğunu ilk fark edenlerden biri olan Rousseau bilimleri ve sanatları zincirlerin üstlerini çiçeklerle örtmekle haklı olarak itham etse de^[28] (eserin tamamı okunduğunda sanata sadece bu durumda karşı olduğu anlaşılabilir). 1800 yılında Edebiyata Dair isimli kitabının başlangıcında, dinin, adetlerin ve kanunların edebiyat üzerinde; edebiyatın da onlar üzerinde ne gibi etkileri olduğunu incelemeyi hedeflediğini belirterek "Hukuk ve Edebiyat" alanında modern anlamda ilk çalışmayı yapan Mme de Stael, madolyonun öbür yüzünden bakıldığında edebiyatın özgürlüklerin güvencesi haline gelme potansiyeline de sahip olduğunu belirtir^[29]. Doğrudan "hukuk ve edebiyat üzerine bir çalışma yapmasa da edebiyatın hukuk bilinci üzerinde özellikle dekadınlaraya yönelik ayrımcılığın önlenmesinin sağlanmasında etkili olabileceğini Türkiye'de ilk defa ileri süren de muhtemelen Kemal Karpat'tır^[30].

Ancak bu konuda daha önce belirtilen eserlerin hepsi de Goebbels'in ileri sürdüğü gibi sanatsal özgürlüğün, siyasal fikirlere uymaktan başka bir şey olmadığının sanatçının devlete boyun eğmesi gerektiğine dair bir örtülü anlam içerdiğinden sanatın siyasal iktidarın keyfiliğine bağlı bir propaganda

aracı olmasına yol açacağı^[31] konusundaki görüşün aksine bir fikir beyan etmemişlerdir. Sanatın siyasal iktidarın keyfiliğine bağlı bir propaganda aracı haline dönüşmesinin rezil bir boyun eğmişlik anlamına geleceği konusundaki görüşleri^[32] benimseyen olmalı ki Böll iddia edilenin aksine Goebbels'in izinden gitmemiş "Gazete"nin yaptığı gibi mevcut siyasal iktidarın ya da siyasal iktidar olma amacı güden herhangi bir grubun sözcülüğünü yapmamış, sadece bir suç işleyen kişileri damgalayarak "öteki"leştirilmenin aynı kişilerin daha büyük suçlar işlemelerine yol açacağı gibi adil yargılanma hakkını da zedeleyeceği gerçeğini gündeme getirmiştir.

"Gazete"nin Katharina Blum aleyhindeki propaganda kampanyası da anti-propaganda kampanyalarının genelini taşıdığı özelliklerdedir. Yazılı günlük basının, basılı propagandanın en önemli aracı olduğu da göz önünde bulundurularak, kitle için kullanılan bir dil olan propaganda, toplumun görüş ve davranışını, kişilerin belli bir görüşü ve buna uygun davranışı benimselelerini sağlayacak şekilde etkileme çabası olarak tanımlandığında şu temel kurallara göre yapıldığı kabul edilmektedir: 1.Yalınlık ve tek düşman kuralı, 2.Büyütme ve bozma kuralı (haberlerin büyütülmesi ve deforme edilerek kanıt olarak sunulması), 3.Düzenleme kuralı (başlıca temaları sürekli tekrarlamak), 4.Aşılama kuralı (propagandanın önceden mevcut bulunan bir mitologyaya da önyargılar ve kinler kompleksi

üzerine inşa edilmesi), 5.Birlik ve Bulaşma kuralı (savunulan görüşü hedef kitlenin mensup olduğu sosyal grubun genel kanısı gibi gösterme)^[33].

"Gazete"nin Katharina Blum aleyhindeki anti-propaganda kampanyasının da bu kurallara uyulmuştur:

"HAYDUDUN SEVGİLİSİ KATHARINA BLUM ERKEK ZİYARETÇİLERİ HAKKINDA BİLGİ VERMEKTEN KAÇINIYOR" manşetiyle verilen "haber"den sonra da değişik tarihlerde tekrarlanmıştır. Bu manşetten de anlaşılacağı üzere savcının yargılama sırasında sahip olduğu misyon üstlenilerek yapılan suçlamalar gayet yalındır. Böylece siyasal iktidarın şiddet tekeli paylaşılan bir unsur gibi hareket eden gazete suçlamalarını uzun süre sadece Blum'a yönelterek tek düşman kuralını da uygulamıştır. Gazete tezlerini desteklemek üzere sonraki tarihlerde Katharina Blum'u tanıyanlarla yaptığı tüm röportajlarda uyduğu büyütme ve bozma kuralını Blum'un ziyaretçileri arasında zaman zaman erkeklerin de bulunduğunu belirten konuşunun sözlerini, erkek sözcüğüne vurgulayarak deforme etmekle kalmayıp birçok haberinde tekrarlamış, Blum'un toplum düşmanı olarak damgalanmasını sağlayacak süreçte çoğunluğun makul gördüğü bir kanıt gibi kullanmıştır.

İlgili haberler zincirinin bu yazıyı en çok ilgilendiren kısmı "haydudun sevgilisi" ve "erkek ziyaretçiler" ifadeleridir. Bu ifadeler sayesinde olay halkın kin ve suçlama duygularını körükleyecek mitoslara aşılansın, tepkinin artırılması sağlanmıştır. "Erkek ziyaretçiler" ifadesiyle evrensel ahlak ilkelerine

karşı olmasa da kadının cinsel alandaki özgürlüğünü yasaklayan toplumsal ahlak gözönünde bulundurularak yeni bir mitos yaratılmıştır. Haydudun sevgilisi ifadesi ile haydut mitosunu kullanılmakla kalmayıp kadının ilk günahın ve tüm sorunların kaynağı olduğu fikrini de çağrıştıracak şekilde, kadının erkeğe bağlı olarak kimliklendirilmesine yol açan Havvanın Adem'in kaburga kemiği olduğu mitine^[34] de gönderme yapılmıştır. Bir başka deyişle erkeklere, gazete ve okurlarının arzulkayacağı şekilde kocasına bağlı olarak üstlenebileceği sosyal roller üstlenmesi gerektiği ileri sürülen Blum'un "gazete" okurlarının aksine birey olma çabası göstermesi ve cinsel özgürlüğünün farkında olması ise onu ilk dişi "Lilith" mitiyle bağlantılandırmıştır.

Söylenceye göre Lilith, Adem'in onun gibi topraktan yaratılan ilk eşidir ve aynı maddeden yaratıldığı için eşitlik talep ederek cinsel ilişki sırasında kendisinin de üstte bulunma hakkı olduğunu ileri sürmüştür. Bu talepleri kabul edilmeyince cennetten kaçmış ve kendini geri çağırma gönderilen Sanvai, Sansanvai ve Semangelof adlı melekleri reddetmiştir. Bunun üzerine Ademe eş olarak, ilerde eşitlik iddia etmesini önlemek amacıyla onun kaburga kemiğinden Havva yaratılmıştır. Bu duruma sınırlanan Lilith ise Adem ile Havva'yı yılan kılığına girip kandırarak yasak meyveyi yiyerek cennetten kovulmalarını sağlamakla kalmayıp nesillerinden doğacak bütün çocukları doğumlarından itibaren belli bir süre içinde (7-40 gün) öldüreceğini beyan etmiştir. Kendini çağırma giden meleklerin adlarının yazıldığı muskaların ya da

[27] Bertrand Russel, a.g.e, s.140-148

[28] Jean Jacques Rousseau, İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s.13

[29] Mme De Stael, Edebiyata Dair, çev. Safiye Hatay & Vahdi Hatay, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s.20-21

[30] Kemal Karpat, Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular, Varlık Yayınları, İstanbul, 1971, s.23

[31] Lionel Richard, Nazizm ve Kültür, çev. Nesrin Güner, Kalem Yayıncılık, Ankara, 1985, s.77

[32] Theodor Adorno, "Bağlanma", Estetik ve Politika, çev. Ünsal Oskay, Eleştiri Yayınevi, İstanbul, 1985, s.272

[33] Jean-Marie Domenach, Politika ve Propaganda, çev. Tahsin Yücel, Varlık Yayınları, İstanbul, 1969

[34] Simone de Beauvoir, Kadın-İ- Genç Kızlık Çağı, çev. Bertan Onaran, Payel Yayınevi, İstanbul, 1980, s.67-251

nazar boncuklarının yeni doğan bebeklerin yastıklarına iliştilmesi ve sünnet gibi gelenekler de Lilith'den korunmayı sağladıklarına dair inanç nedeniyle oluşmuştur^[35]. Anadolu'nun değişik yörelerinde izlerine rastlanan Alkarısı miti de Lilith mitinin bir varyantıdır.

Lilith miti diğer pek çok mit gibi öyküleyici anlatıma nesilden nesile aktararak kolektif bilincin belirlenmesinde etkili olmasının yanı sıra kolektif bilinçaltında da bir sembol olarak etkilidir. Mitlerin varolan olumsuzlukların herhangi bir nedenle kaçınılmaz olduğunu meşrulaştırma işlevi görülürken bilincini de belirledikleri göz önünde bulundurulursa, Lilith mitinin tıpkı Havvanın kaburga kemiği olduğu miti gibi kadının günümüz hukuk sistemlerinde ayrımcılığa maruz kalmasını meşrulaştırmakla kalmayıp kadının bu durumunun gerçek sebebi olduğu inancını da hukuk bilincinin oluşması sırasında bireylere aşılacaktır^[36].

Sözlü edebiyat geleneğinin bir parçası olan mitler, kıssadan hisseler, fıkralar vb. yoluyla olduğu gibi yazılı edebiyat, genel itibarıyla öyküleyici anlatım kullanılan günlük konuşmalar ve yine öyküleyici anlatımla kaleme alınan kolluk ve mahkeme tutanakları aracılığıyla kolektif hukuk bilincinin oluşmasında rol oynadığı gibi, masallar aracılığıyla ve kolektif bilincin et-

kileriyle bireysel hukuk bilincinin oluşumunu da etkilemektedir.

Sözlü ve yazılı edebiyatın hukuk bilinci ve hukuk üzerindeki etkileri dört ana başlık altında kavramlaştırılabilir:

1) Hukuklayıcı etkisi: Özellikle basın aracılığıyla gündeme getirilerek, kendilerine biçilen sosyal rollere aykırı davranışların damgalanarak dışlanması yoluyla onlara karşı yapılacak insan hakları ihlallerinin meşrulaştırılması

2) Hukuksayıcı etkisi: Zamanla bu tür ihlallerin aynı sosyal gruba mensup kişilerin tümüne karşı yapılmasının hukuka uygun sayılır hale gelmesi

3) Hukuksatıcı etkisi: Hukuk uygulayıcılarının da hukuk bilincini etkilemek suretiyle somut olaylarda kimi kararların edebiyat ya da basın tarafından pazarlanan değer yargılarına göre göre alınmasını sağlaması

4) Hukuklatıcı etkisi: Bu tür değer yargılarının içtihatlar, içtihadı birleştirme kararları ve kanunlaştırma hareketlerini etkilemesi sonucu önce pozitif hukukta sonra tabii hukuk ilkelerinin içeriğine dair yorumlarda yer alması

Bu etkiler toplumdan dışlanan kişilerin ve sosyal grupların bahsi geçen romanda olduğu gibi gerçekten suç işlemesine ya da daha büyük suçlar işlemelerine neden olmaktadır. Ancak edebiyatın bahsi geçen 4 etkisinin "Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru" aracılığıyla olduğu gibi ters yönde de hukuk

bilincinin oluşmasına katkıda bulunabileceği unutulmamalıdır.

Katharina Blum'un gerçek hayattaki esin kaynaklarına ne olduğunu merak edenler için resmi iddiaya göre Türkiye'deki F tipi cezaevlerindeki benzer hücrelerinde tüm çete yöneticilerinin intihar ettiği, yaygın kanıya göre ise intihar ettikleri anımsatılabilir.

Bu olayları ilk ölen/öldürülen Meinhof'un ağzından Franca Rame ve Dario Fo'nun Ben Ulrike Bağırıyorum adlı oyununda dinlemek aydınlatıcı olabilir:

"Özel mülkiyet ve bunun korunması için yaptırılan yasalara karşı geldiğim için Hukuk devletinin Patronları beni yok etmeye karar verdiniz. Morgdan da soğuk bir yerde beni duyu organlarımdan yoksun bırakarak işkencelerin en büyüğüne maruz bıraktınız. Beynimin içi sessiz ve beyaz. Gözalıncı renklere boyadığımız çürümüş dünyanızdan dışlayıp tüm renkleri yasakladınız bana. İnsanlar hiçbir şeyin farkına varmadan tüm renkleri tükettiniz (çift anlamlı)on-

lara.Hayırlarınızın yaşantınızı onaylamıyorum.S,izin şeffaf giysili kadınlarınızdan biri olmak istemiyorum.Ve o mahzun ve o göz süzen ve bazen deli,, öngörüstüz ve aptal ve çocuksu ve ana ve orospu ve aniden hiç eksik etmediğiniz banal bir fıkraya kibarca gülümsemeye kendini zorlayan biri olmak istemiyorum. Bu yüzden zamanı geldiğinde kendimi yok ettirilmem için emirler verilecek. Bu, beni öldürmeye hazırlanan demokrasimiz gibi tertemiz bir iş olacak. Uyuyun halkım, çığlığım sizi uyandırmayacak^[37]."

Son olarak denilebilir ki; toplumsal yapı içerisinde cereyan eden iktidar mücadelelerinin sonuçlarının meşrulaştırılmasında da bu durumun açığa çıkarılmasında da edebiyatın hukuk bilinci üzerindeki etkileri de rol oynamaktadır ve bu yazının kendisinin de alegorik özellikler taşıdığı inkar edilmemektedir. Swift'in de bir keresinde önerdiği gibi açıklık sorununu çözmek için pekâla çocuklarımızı öldürebiliriz!

[35] Lilith miti için bkz. http://www.uni-erfurt.de/vergleichende_religionswissenschaft/lilith.pdf, <http://etd-submit.etsu.edu/etd/theses/available/etd-0107102-172608/unrestricted/abbottv011702b.pdf>, <http://human-nature.com/free-associations/ashwin.html>, <http://www.erich-fromm.de/data/pdf/Silva%20Garcia,%20J.,%201994.pdf>, <http://www.tapestryofgrace.com/PDFs/auracc.pdf>.

[36] mitler ve hukuka etkileri için bkz. John Fiske, *Myths and Myth-makers: Old Tales and Superstitions Interpreted by Comparative Mythology*, Electronic Text Center, University of Virginia Library; Nim Batchelor, *Mythology and Law*; Rembrandt Klopper, *Myths, mores and jurisprudence; Sociology of Literature& Drama*, ed.Elizabeth Burns&Tom Burns,Books,Harmondsworth,1973 içinde Claude Lévi-Strauss, "The Story of Asdiwal" ve Claude Lévi-Strauss, *From Cylindrical Structure in Myth to Serial Romance in Modern Fiction; Mircea Eliade, Myth and Reality*, Harper TorchBooks, New York, 1968; Claude Lévi-Strauss, *Structural Anthropology 1*, trans.Claire Jacobson&Brooke Grundfest Schoepf, Penguin Books,London,1993,s.229.

[37] Franca Rame&Dario Fo,"Ben, Ulrike, Bağırıyorum...". Kadın Oyunları-1, çev. Füsun Demirel